

Acta Beregsasiensis

2011/1

Acta Beregsasiensis

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ

A Scholarly Annual
of Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute

2011
X. évfolyam, 1. kötet
Том X, № 1
Volume X, № 1

Az Acta Beregsasiensis a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos kiadványa. Jelen kötet a 2011-es év első felének magyar, ukrán és angol nyelvű tanulmányait foglalja magába. Az intézmény tanárai, hallgatói, valamint külföldi tudósok munkáit publikáló kötet a történelem, a nyelvtudomány, az esztétika, a pedagógia, a biológia, a gazdaság és más tudományágak különböző területeit öleli fel.

www.kmf.uz.ua/hun114/index.php/kiadvanyaink/110-a-ii-rakocz-ferenc-karpataljai-magyar-fiskola-tudomanyos-evkoenyve

SZERKESZTÉS: Kohut Attila, Penckófer János

KORREKTÚRA: G. Varcaba Ildikó

TÖRDELÉS: Berghauer Sándor

BORÍTÓ: *K&P*

A KIADÁSÉRT FELEL: dr. Orosz Ildikó, dr. Soós Kálmán

A KÖTET TANULMÁNYAIBAN ELŐFORDULÓ ÁLLÍTÁSOKÉRT MINDEN ESETBEN A SZERZŐ FELEL.

A kiadvány megjelenését a

támogatta

ISBN: 978-966-2595-11-6

© A szerzők, 2011

Készült: PoliPrint Kft., Ungvár, Turgenyev u. 2. Felelős vezető: Kovács Dezső

A II. Rákóczi Ferenc
Kárpátjai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Tartalom

Gazdaság

SZABOLCS PÁSZTOR: What Could the Future Bring for Africa's New Oil Exporting Countries?	9
SZPÁSSZKY GÁBOR: Beruházási folyamatok Ukrajna agrárpolitikája tükrében	19
ДНІСТРЯНСЬКИЙ МИРОСЛАВ СТЕПАНОВИЧ: Місце міжнародних регіональних об'єднань та транснаціональних корпорацій в сучасній територіально-політичній організації світу	31
SÁNDOR BERGHAUER – LÁSZLÓ GYURICZA: The Peculiarities of the Development of Tourism in Ukraine	37
BENYE JÁNOS: Tatabánya területfejlesztési koncepciója és a politika kapcsolata	45

Történelem

SIPOS MÓNICA: Kárpátalja etnikai arculatának változása 1945–2001 között	65
BARÁTH VIKTÓRIA: A donbászi munkaszolgálat a Beregszászi járás elhurcoltjainak emlékezetében	73
PALLAGI LÁSZLÓ: A „malenykij robot” a somi lakosok emlékezetében	87
BOROS LÁSZLÓ: Cserkészek és leventék Kárpátalján 1938–1941	93
BUJDOSÓ ISTVÁN: Az Ungvári Drugeth Gimnázium története (az alapítástól az 1880-as évek végéig)	101
DOBOS SÁNDOR: Levéltári források. Beregszász természetes és első mesterséges utcaneveiről	113

Egyház (történet)

SZENDREY ANITA: A beregszászi római katolikus egyház helyzete a szovjet rendszer kiépítésének kezdetén (1944–1949)	127
TÓTH ZSUZSA: A Kárpátaljai Református Egyházkerület megalakulása, egyházmegyéinek küzdelmei a Csehszlovák Köztársaság kötelékében (1920–1928)	135
МАНУРСЬКА АНЕТТ: Adalékok a beregszászi református temető történetéhez és jellemzéséhez	143

Nyelv, nyelvtanítás, pedagógia

- БЕРЕГСАСИ АНИКО–ЧЕРНИЧКО СТЕПАН: Образовательная и языковая политика Украины как фактор языковых конфликтов 149
- MÁRTA FÁBIÁN–ILONA LECHNER–ERZSÉBET BÁRÁNY–ILONA HUSZTI: Teaching English to young learners through stories: Implementing story-based language teaching methodology in pre-service teacher training 157
- KOMONYI ÉVA–LÉTAI BÉLA: Miért nem szeretik a diákok a kémiát? 165

Természet

- SZANYI SZABOLCS: Vándorló és terjedő nagylepkefajok (Lepidoptera, Macroheterocera) Kárpátalján 179
- ILLÁR LÉNÁRD–FÁBIÁN ZOLTÁN: Nappali nagylepkék élőhelyek közötti elterjedése Tiszakeresztúrban 185
- JEVCSÁK MELINDA–KOVÁCS GIZELLA–JÁMBORNÉ BENCZÜR ERZSÉBET: Az Ungvári Botanikus Kert fásnövény anyagának felmérése és értékelése 197
- КЛИМОВИЧ П. В.: Фізико-хімічні властивості як показник ландшафтно-меліоративної характеристики ландшафтів 209

Recenzió

- HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA: Recenzió. Ukrajna nyelvi és etnikai sokszínűsége egy kötet tükrében MELNIK SZVITLANA – CSERNICKÓ ISTVÁN: Етнічне та мовне розмаїття України: аналітичний огляд ситуації 215
- LECHNER ILONA: Recenzió. HIRES-LÁSZLÓ KORNÉLIA: „Az öreg fát már nagyon nehéz kivágni” A nemzeti és lokális identitás faktorai az ezredfordulón a kárpátaljai magyar közösségben 219

Adalékok a beregszászi református temető történetéhez és jellemzéséhez

„Temetőnek gazos részén,
Elfeledett hantok sora.
Néhol táblán felsejlik,
Nem feledünk el soha.”

Pajor Zsolt

Rezümé A munka egy kárpátaljai – az ukrán–magyar nyelvhatáron fekvő – város, Beregszász református temetőjével, az ehhez kapcsolódó adatokkal, történelmével és jellemzésével foglalkozik. Fő célomul tűztem ki azt, hogy sikerüljön egy olyan képet, illetve leírást adni a temetőről, amely segít Beregszász történeti írásait kiegészíteni, valamint hasznos a gyakorlatban is.

A kutatásom célja közé lehet sorolni azt a tényt, hogy erről a témáról kevés magyar nyelvű kiadvány jelent meg, s így több érdeklődő számára válhat elérhetővé.

Azért érzem szükségességét a téma bővebb és behatóbb tanulmányozásának, mert a temető bőséges történelmi forrásokkal rendelkezik, és ezek felkutatása és vizsgálata hozzájárul a kárpátaljai magyarság történelmi bemutatásához.

Резюме Тема цієї роботи – історія та структура Берегівського реформатського кладовища. У ній коротко розглянуто історію, походження та конструкцію найбільшого кладовища міста.

Головна мета нашої роботи – дати опис кладовища, який допоможе глибше познайомитися з поховальними звичаями та минулим міста Берегово і є корисним для краєзнавства.

Причиною обрання теми дослідження є той факт, що на цю тему до цього часу дуже мало публікацій угорською мовою. Висвітлення цієї теми є вагомим внеском у пізнання історичного минулого угорців Закарпаття.

A temető szent hely (*locus religiosus*). A temetkezés helye már a pogány rómaiak számára is szent volt, annál inkább a kereszténységben. Nem csupán az ünnepélyes megáldás révén, amellyel használatba veszik, hanem sokkal inkább a rendeltetése miatt, mivel a feltámadásra váró megszentelt test ideiglenes pihenőhelyül szolgál.

A temető (görög *koiméterion*; latinul *coemeterium*, nyugvóhely, alvók helye; *campo santo*, szent mező): ami valamely település, emberi közösség halottainak nyugvóhelyül szolgáló, többnyire vízmentes magaslaton fekvő földterület. Eredetileg a temető földfelszíni és föld alatti részét együtt nevezték *coemeterium*nak, magát a föld alatti részt *cryptának* (görög *krüpté*, 'rejtett') mondták. A temető német nevei: *Friedhof*, a béke udvara, a béke kertje menedéjjel (*asylum*); tulajdonképpen *Freithof*, azaz körülzárt udvar, mely szintén a menedéjjel kapcsolatos (*Freiung* megszabadítást, menedéket, azilumot jelent).¹

A temetők története végigkíséri az emberiség történetét is, hiszen ezzel együtt változott, átalakult, de rendeltetése ugyanaz maradt.

A sírt a legrégebbi időkől fogva a föld felszínén is megjelölték. A jelölésre általában álló vagy fekvő kőlap, oszlop szolgált, melybe szobrászati díszek mellett a halott nevét s más feljegyzéseket vésték, gyakran epigramma formában.

Az őskeresztények sírjai is a nyílt utak mellé kerültek Rómában. Idővel helyhiány következtében Rómában és más városokban, ahol a talajviszonyok (tufa) megengedték, föld alatti temetkezési helyeket, katakombákat is létesítettek.²

Az üldözések elmúltával, a IV. századtól a keresztények újra a szabad ég alatt, a város előtti mezőkön temetkeztek.

¹ A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola volt történelem szakos hallgatója. A tanulmányt Boeskor Andrea lektorálta.

² Magyar Katolikus Lexikon. <http://www.lexikon.katolikus.hu/temető>

³ Uo.

A köztemetők előképe a XIV–XVI. században a hatalmas európai pestis- és leprajárványok után jelent meg. Ezek megtizedelték a lakosságot, s a járványveszély miatt a halottakat újra a helységek kívül, vagy azok szélein földelték el.

A magyar temetők története

A honfoglaló magyarság temetői a lakóterületen kívül kerültek el. A honfoglalás kori sírokban a halott arcát általában a felkelő nap felé fordították.

A kereszténység felvételét követően Szent László és Könyves Kálmán törvénykönyvei előírták a templomok melletti temetkezést.

A sírok jelölésére a középkorban fából ácsolt keresztet használtak, a kőben gazdag vidékeken durván megmunkált kőtömböket is helyeztek a sírra. A késő középkorban a tehetősebb városi polgárok festett képekkel, halotti címerekkel díszítették sírjaikat.

A helyszüke, majd egészségügyi megfontolások nyomán a XVI–XVII. század óta kezdték áthelyezni a temetőket a templomok mellől a településen kívülre. A folyamat a XVIII–XIX. században felgyorsult, de ma is találni templom melletti temetőt.

A különböző vallásfelekezetek temetőiket külön-külön helyezték el, még az egy temetős falvakban is a temető más-más részét használták. A katolikusok a sírokra keresztet, a reformátusok fejfát vagy kereszt nélküli kőtáblát állítanak.³

A felekezet szerint a különböző temetők a XVIII–XIX. század folyamán az egész ország területén lezajló nagyarányú spontán paraszti vándorlások, illetve központi telepítési akciók következtében alakultak ki. A törzslakos és az újonnan letelepülő lakosság gyakran különböző vallású volt. Jellegzetesen meghatározza e tény a magyar falvak képét: két templomuk, két temetőjük van. A temetőterület mérete a lélekszámtól függ. Egy-egy községben gyakran találkozunk különböző időszakban létesített, illetve bezárt temetőkkel, amelyek közül a legújabbat használják, míg a régebbiek már csak a halott-tisztelet kegyeleti színterei.

Falvainkhoz, mezővárosainkhoz szükségszerűen tartozik olyan terület, amelybe elföldelték az elhunytakat. Rendkívüli esetekben még a tanyák – a nagy kiterjedésű határral rendelkező alföldi mezővároshoz tartozó szörványtelepülések – lakói is létesítettek egy-két sírból álló temetőt. Napjaink falusi vagy kisvárosi temetőinek csak kisebb hányada áll századok óta hozzátétőlegesen azonos területen, a legtöbbet az utóbbi másfél-két évszázad során nyitották meg.⁴

A temetési szokássor a halál által szükségessé vált átalakulást, változást hivatott levezetni, azaz a közösség gazdasági-társadalmi belső egyensúlyának helyreállítására kínál normatív keretek között intézményesített formát.⁵

A temetési szokássor tehát a halálhoz mint egyedi, konkrét eseményhez, a halál következtében az egyén életében s a közösségben beállt változáshoz való viszonyt reprezentálja, míg a temető magát a ténnyt. Így egészítik ki egymást az adott esemény deklarálására szolgáló időbeli és térbeli rendszerek. Különbözőségükben minden bizonnyal alapvető szerepe van annak a természetes igénynek és szükségletnek, hogy a halálózásról és a halálózási arányokról ne csak az esemény közvetlen társadalmi környezete szerezzon tudomást, hanem a következő nemzedékek is. Ez utóbbiak informálására szolgál a temető: három-négy nemzedék születési és halálózási arányainak összevetését kínálva a sírok egymás közti térbeli elrendeződésével, a sírjelek térbeli megformálásával s a feliratok közvetített adataival.⁶

Az ember mindig közel akarta tudni magához a halottait, ezért a temetés helye szorosan kapcsolódott (és kapcsolódik) a lakóhelyhez. Ezt kívánja a célszerűség is – ne

³ Bartha Elek: *Vallási terek szellemi öröksége*. Debrecen, 2006. 165. o.

⁴ Bartha Elek, 2006. i. m.: 173. o.

⁵ Kunt Ernő: *Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe*. Neumann Kht., Budapest, 2005. 147–150. o.

⁶ Kunt Ernő, 2005. i.m.: 150–165. o.

kelljen messzire menni temetéskor, s majd a sír ápolásakor. Ugyanakkor mindig élesen elválasztották az élők lakhelyét a holtak birodalmától. A települések keletkezésének és fejlődésüknek történetével szorosan összefügg azoknak a helyeknek a keletkezése és létezése, amelyeken megtalálták végső menedéküket a halott polgárok. Ez rendkívül értékes forrás a történelmi kutatások számára.

A temetők létrejöttek és eltűntek, a várossal együtt formálódtak, megjelentek annak peremén, s fejlődésének következtében egyre több új utca és tér vette azokat körül. Néha felszámolásra kerültek vagy elhanyagolódtak az ember emlékezetből történő kitorlésük által.

Beregszász a Vérke jobb partján emelt római katolikus szentély körül formálódott és épült ki. A források tanúsága szerint falai közvetlen közelében keletkeztek az első temetkezési helyek. 1973-ban végzett munkálatok során, a Kossuth téren hatalmas temetkezési helyet fedeztek fel, ám az írásos források tanúsága szerint körülbelül a XIV. század kezdetétől már a jelenleg is meglévő, Puskin utcai temetőben hantolták el az elhunytakat.

A beregszászi református temető páratlan történelmi emlék, amely sokat segíthet Beregszász történelmének és fejlődésének, polgárai életének tanulmányozásában, megismerésében.

Beregszász városában a temetőket három részre lehet osztani: református, római katolikus és a zsidó temető. A legnagyobb területű ezek körül a református temető.

A XIX. századtól a XX. század 40-es éveikig terjedő időszak sírjainak megtalálását nehezítette a pontos temetkezési rendszer hiánya ezen időszakban. Egyes sírokból alig maradt fenn valami, sok esetben hiányzik a hagyományos kelet-nyugati irányú testhelyzet. Ám, eltekintve ettől, az összeszedett anyag lehetőséget nyújt az elemzésre és a temető történelmének további kutatására.

A beregszászi református temetőben, az itt álló nagy kereszt mellett a XVIII. század elején görög katolikusokat kezdtek el temetni. A temetőben található legrégebbi sír egy XVIII. század eleji sír, ám az oda eltemetett személy kilétét sajnos nem sikerült kideríteni.

A tudógonozó felőli oldalon található 1860, 1861, 1875, 1880, 1895 évekből származó síremlék közül nem egy nyilvánítható valódi műemlékké. Különösen szembeötlő egy 1840. évi márványoszlop síremlék, melyet életének 82-ik évében elhunyt Kolozsvári Sámuelné tiszteletére emeltek. Ezen a helyen körülbelül negyven sír található. Ezek nincsenek elkülönítve egymástól, napjaink sírjai közé keverednek. Többségük sajnos az enyészet és az emberi nemtörődömség áldozatává vált.

A korábbi síremlékek és az újabbak váltakoznak. Így, a temető centrális részén található Gulácsi István sírja, aki 1846-ban hunyt el. Ettől feljebb Bercsényi Antal huszárhadnagy (1832–1910), az 1848–1849-es évi forradalom és szabadságharc résztvevőjének sírja. Ezekből lejjebb pedig a XX. század első felének sírjai találhatók. Lehetséges, hogy már korábban (a XIX–XX. század elején) létezett az a gyakorlat, hogy létező sírokba utólag is temettek elhunytakat.

A napjainkig épségben fennmaradt sírok többsége a beregszászi temetőben arról tanúskodik, hogy azokban neves és gazdag személyek alusszák örök álmukat (többek között Horthy Miklós rokonai is).

A temetőben találhatunk fekete, illetve fehér márványtömböket is mintázatos acélkerítéssel. Sajnos az 1860–1880-as években állított sírok többsége nagyon rossz állapotban van. Ennek oka a homokos talaj, ami miatt lecsúszott a föld a hegyről, és betemeti a sírköveket. Szintén kevés síremlék maradt épségben századunk 10³–40³-es éveiből, ám itt nagy szerepet játszott elhanyagolt állapotuk is.⁷

A temető régi arculata, szerkezete napjainkra teljesen megváltozott. A régi temető, vagyis a régebbi rész jóval keletebbre helyezkedett el, mint a jelenlegi. Ez azt takarja, hogy a régebbi sírok a jelenleg működő Mustang sportcentrum, valamint a temető közvetlen szomszédságában lévő tudógonozó kórház területén lehetett. Valószínűsíthető, hogy

⁷ Valerij Razgulov: A beregszászi református temető történetéről. //Beregszász hetilap, 2000. június 22.

az építkezések alatt itt talált sírköveket összetörték vagy újra felhasználták. Ezeket az észrevételeket az is igazolja, hogy a legtöbb régi sírt, valamint ezek maradványait a temető tüdőgondozó mellett lévő részében találtam.

A beregszászi református temető fekvése, beosztása és szerkezete

A református temető a város keleti részén helyezkedik el. Közel a város határához, a Kígyós falu felé vezető úton. A Puskin utcáról lehet megközelíteni. A református temetővel szemben a beregszászi katolikus temető helyezkedik el. A két temetőt csak az autótűt választja el. Területét tekintve a város református temetője jóval nagyobb kiterjedésű, mint a vele szemben elhelyezkedő katolikus temető. A temető legnagyobb szélessége (nyugat–keleti) megközelítőleg 326 méter, melyet az út mentén mértem. Legnagyobb hosszúsága (észak–déli) nagyjából 255 méter.⁸

A temető területi képe nagyjából négyzet alakú, persze ez alatt azt értem, hogy határait nem vonalzóval húzták, tehát körvonalát megannyi kiszögelés és kanyar tarkítja.

A beregszászi református temetőnek több bejárata is van. A legtöbb az út mentén található, valamint van egy nagyobb bejárata a Szőlőhegy utca felől, ezenkívül létezik még számos kisebb, nem hivatalos megközelítési módja a temetőnek. A temető területének délkeleti részén három kisebb bejárat, vagy éppen kijárat található. Egy kijárat a tüdőgondozó felé vezet, melyet drótkerítéssel különítenek el a temetőtől.

Az utca felől három nagy bejárata van a temetőnek, ezen belül pedig két főbejárata. A főbejáratok szélesek, így lehetővé teszik a halottaskocsi akadálymentes haladását. Persze ez a szélesített rész nem túl hosszú. A nagykapukon kívül négy kiskapuja, vagy kisbejárata van a temetőnek, ezeken értelemszerűen nem lehet behajtani lovas kocsival vagy esetleg autóval.

A temető régi kerítéséből nem sok maradt fent. A díszes nagykapu és a kiskapu a II. világháború alatt eltűnt. A kerítés többi része ledőlt, besüllyedt a földbe. Az új kerítés néhány évvel ezelőtti felállítása során sok rész előkerült a régi kerítésből, ezeket ma a katolikus temető nagykapujának készítéséhez használták fel.

A mai kerítést néhány évvel ezelőtt állították, ez előtt nem vagy csak részlegesen volt kerítés a temető út felőli oldalán.⁹

A nyugati és a déli oldalán lakóházak kertjei határolják a temetőt. A kertekből többségben van kapu, vagy bejárat a temetőbe. Keleti részén a tüdőkórházzal van szomszédságban.

Több főútvonal is fut a temető területén belül. Mint azt már fent említettem, két olyan bejárat van, ahol a halottaskocsi vagy a halottszállító autó tud közlekedni. Az egyik ilyen út a temető legnyugatabbi részén van, elhúzódik egészen a nyugati kútig. A másik lényegében a központi főútvonal, amely majdnem a temető végéig elér. Ezeken a főútvonalakon kívül még több kövezett kisebb útvonal van a temetőben, valamint számos kisebb, nem kövezett mellékútvonal. A kisebb mellékútvonalak rajzolata kanyargós, a sírok között mozog.

A beregszászi református temető területén két kút található, melyek egymástól nagy távolságra helyezkednek el. Az egyik a temető nyugati részén, a nagy kereszt mellett található, a másik ettől keletebbre, a temető központi részén van.

Régebben volt temetőőr, de ilyen beosztásában napjainkban már senki sem dolgozik itt. Egy melléképület található a területen belül, ahol a temetőőr dolgozott, valamint ide hajtották be a halottaskocsit is, de ezt az épületet mostanra használaton kívül helyezték.

A beregszászi református temetőben református, görög katolikus, valamint pravoszláv sírok is találhatóak. A különböző felekezetek sírjainak elhelyezkedése alapján is tagolni lehet a temetőt. Az ukrán és orosz nemzetiségűek, akik görög katolikus és a pravoszláv egyházhoz tartoztak, többségében a temető nyugati és déli részén temetkeznek,

⁸ <http://www.earth.google.com>, 2009

⁹ Adatközlő: Sepa János, a Beregvidéki Múzeum igazgatója, 2010 ősz.

temetkeztek. A temető bővítésével a délkeleti részen is nagyszámban fordulnak elő görög katolikus és a pravoszláv síremlékek. A református sírok a temető centrális, valamint a keleti részén állnak. Persze ez a beosztás nem azt jelenti, hogy itt kizárólag csak az említett felekezetek sírjai találhatóak. A keveredés mindenhol jelen van.

A temető legrégebbi sírjai többségben az északi, északkeleti, valamint a keleti részen találhatóak. A legújabbak értelemszerűen a déli és a délkeleti részen vannak, mivel itt bővítették utoljára a temetőt.

A beregszászi református temető igen fontos történelmi emlék a kárpátaljai magyarság számára. Kutatásával nemcsak területünk történelmébe kaptunk betekintést, hanem a néprajztudomány szempontjából is számottevő kutatási terep.

IRODALOM

- Bartha Elek (2006). Vallási terek szellemi öröksége. Debrecen.
Diós István – Viczián János (2009). Magyar Katolikus Lexikon XIV. Szent István Társulat, Budapest.
Kunt Ernő (2005). Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe, Neumann Kht., Budapest.
Valerij Razgulov (2000). A beregszászi református temető történetéről. //Beregszász hetilap, 2000. június 22.
Adatközlő: Sepa János, a Beregvidéki Múzeum igazgatója, 2010 ősze.

A- Acta Beregsasiensis. Науковий вісник Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II. – Ужгород: ПоліПрінт, 2011 – 224 с.
ISBN 978-966-2595-11-6

«Acta Beregsasiensis» є науковим виданням Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II. Даний том вміщує дослідження угорською, українською, англійською та німецькою мовами за перше півріччя 2011 року. До випуску ввійшли публікації викладачів та студентів інституту, а також закордонних науковців у сфері мовознавства, літератури, історії, педагогіки, біології, економіки та інших наук.

Наукове видання
Acta Beregsasiensis

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II

2011/1
Том X, № 1

РЕДАКЦІЯ: *Козут А., Пенцкофер І.*
КОРЕКТУРА: *Г. Варцаба І.*
ВЕРСТКА: *Бергхауер О.*
ОБКЛАДИНКА: *K&P*
Відповідальні за випуск: *Орос І., Шовш К.*

Здано до складання 03.05.2011. Підписано до друку 26.05.2011.
Папір офсетний. Формат 70x100/16.
Умовн. друк. арк. . Тираж 250. Зам. .

СП "ПоліПрінт", м. Ужгород, вул. Тургенева, 2.